

Takáts egyaránt 'újkonzervatív' nevezi az 1870-es, valamint az 1920-as években jelentkező, ide sorolható eszmei irányzatot. A zavart tovább fokozza, hogy a szakirodalom más képviselői már az 1840-es években fellépett politikai csoportosulásra is használják ezt a jelzőt. Ezen címkék reflektálatlan használata nem segít hozzá, hogy tisztábban lássuk az eszmerendszerekben bekövetkezett érdemi változásokat.

Utolsó kritikai észrevételem az egyes fejezetek végén szereplő „bibliográfiai jegyzetekre” vonatkozik. Tüzetesebb vizsgálatuk azt valószínűsíti, hogy a könyv legtöbb fejezete korábban készült, és régóta megjelenésre vár, most pedig a szerző elmulasztotta felfrissíteni a szöveget és az irodalomjegyzéket. Három-négy munkától eltekintve ugyanis a bibliográfiában nem szerepel az utóbbi szűk egy évtized szakirodalmi termése. Jellemző és egyúttal árulkodó például, hogy Litván György 1993-ban megjelent Szabó Ervin-monográfiáját friss munkaként tünteti fel a szerző, miközben elfelejti megemlíteni Litván Jászi-könyvét (2003), Ablonczy Balázs Teleki Pálról írt életrajzát (2005), a Kolnai Auréltól vagy Bekcsics Gusztávtól megjelent szövegválogatásokat (2003, illetve 2005), Miskolczy Ambrus munkáit, Gángó fent hivatkozott könyvét, vagy az általa gyakran említett Szabó Miklós posztumusz írásait sem (2001, illetve 2003.). A hiánylista összeállítását hosszan folytathatnám még az 1990-es évek szakirodalmi terméséből vett példákkal. Úgy vélem tehát, hogy a szerzői szándék becslendő ugyan, ám a mű kivitelezésébe túlzottan sok hiba csúszott, ennél fogva nehezen járható az így elkészült Duna-parti út burkolata. Takáts könyvéhez jobban illenék tehát a borító képeként Scheiber Hugó egy másik festménye: *Út buckákkal*.

(ed.): Liberty and the Search for Identity

LIBERAL NATIONALISM AND THE
LEGACY OF EMPIRES

*Central European University Press,
Budapest – New York, 2006. XVI +
509 old., \$ 55.95*

Komoly várakozást kelt és izgalmas szellemi kalandot ígér a Bibó István emlékének ajánlott tanulmánykötet. A szerkesztő az előszóban arról tájékoztat, hogy a kötet ötlete a magyar eszmetörténeti vizsgálódások tágabb gondolati térbe helyezésének szándékában fogant. Dénes Iván Zoltán Isiah Berlin tanácsára döntött úgy, hogy a választott tágabb keret a közép- (vagy kelet-közép-, esetleg „csak” kelet-?) európai szomszédnépek eszmetörténete legyen. Így született meg 1986-ban e könyv közvetlen előzménye, egy magyar nyelvű és magyar szerzők tanulmányaiból álló tanulmánykötet.

Érdemes e ponton megállni egy pillanatra, és szót ejteni az akkori kötet szituációhoz kötöttségéről. Az egykori posztszovjet szatellitállamok végóráinak kezdetén vagyunk, „a berlini fal leomlása” előtt három, a monori találkozó után egy, a lakitelki találkozó előtt pedig egy esztendővel. Renszánszukat élük a térségben a *Mittleeuropa*-viták. Jól érzékelhető, hogy a Bibó István által évtizedekkel korábban megfogalmazott „kelet-európai kisállami nyomorúság” gondolata jelenti Dénes számára azt a kiindulópontot és szellemi ösztönzést, amely köré a kötet anyagát szerkeszteni kívánta. Ennyiben érthető a tanulmánykötet alcíme: *Liberális nacionalizmus és a birodalmak öröksége*. E két kérdés együttes – komparatív – feltárásának komoly intellektuális vonzereje volt a nyolcvanas évek második felében. Az ötlet előbb egy 1986-ban rendezett, a Friedrich Naumann Alapítvány által támogatott konferencia kiindulópontjaul szolgált, utóbb pedig tanulmánykötetben is megjelent (Dénes Iván Zoltán [szerk.]: *Szabadság és nemzet*.

Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában. Gondolat, Bp., 1993.). A téma az idők során többszörös átalakuláson ment át, amíg végül a jelen kötet is megszületett.

A cím (szabadság és identitáskeresés) sokkal hangzatosabb és érzelmileg is telítettebb hatást kelt angolul, mint az eredeti magyar cím. Nem kerülhetjük meg, hogy legalább futólag ne vessük össze egymással a két kötetet. Nagyot fordult a világ a gondolat első, 1986-os felbukkanása, majd a tanulmánykötet első, tehát 1993-as megjelenése között, amelynek előszavát az immár köztársasági elnök Gőncz Árpád jegyzi imigyen. „Polgári társadalom emberi jogok nélkül nem létezhet, polgári társadalom nélkül aligha lehet a szabadságról beszélni. Szabadság nélkül pedig üres szó a nemzet szuverenitása. Igaz, ha megvalósul a nemzet szuverenitása, s annak szabad polgári társadalom az alapja, az önazonosság kérdése gyakorlatilag értelmét veszti, mert olyan természetessé válik, mint a levegő, amelyet belélegzünk és ami létünk alapeleme. Voltaképpen ilyen módfelett egyszerű a kérdés – a világ legbonyolultabb egyszerűsége –, amire a Friedrich Naumann Alapítvány előadásai választ keresnek.” (7. old.) A magyar liberális politikus idézett szavai ma már túlzóan leegyszerűsítőnek hatnak, ismerve a posztszocialista államok és nemzetek idővel mind nacionalistább politikai közbeszédét. Mindez nem vethető persze egy politikus szemére, annál inkább egy szaktörténészére. Nem véletlen tehát, hogy Dénes Iván Zoltán kihagyta az angol nyelvű tanulmánykötetből az 1993-as munka „(Utószó helyett)” alcímű *A liberális demokrácia vívmányai* című eszmefuttatását, amely nem a kötet összegzésére, hanem a Bibó által képviselt és morálisan megtestesített politikaelméleti alapértékek tömör rekonstruálására tett frappáns kísérletet. Vélhetőleg hasonló megfontolásból maradt ki az angol könyvből a magyar kötet kiváló, *A német liberalizmus elméleti forrásai* című nyitószövege is Huoranszki Ferenc tollából. A bevezetőt ezúttal Michael Freeden, oxfordi politikatudós írta. Mindez beszédesen jelzi mindazon historiográfiai és metodológiai változásokat, amelyek a mostani kötet előképének gondolati

■ CIEGER ANDRÁS

Iván Zoltán Dénes

megfogalmazása és a tényleges megjelenése közti közel két évtized folyamán ténylegesen végbementek.

Kezdjük a legnyilvánvalóbb tényekkel. Az 1980–90-es évek fordulóján – két kivétellel – lényegében hazai szakemberek felkérésével kellett (illetve lehetett) feltérképezni a XIX. századi német, osztrák, magyar, román, orosz, szerb és szlovén liberálisok nemzetépítésben betöltött szerepét, és egyedül a cseh és lengyel liberálisok esetében fordult a szerkesztő Otto Urban, illetve Maciej Janowski segítségéhez. Most viszont a könyv tizenhét esettanulmányának a szerzői, illetve társszerzői között csupán hat magyar történész szerepel – ennyitük többé-kevésbé átdolgozott írása maradt a magyar kötetből. Az eredetileg magyar kezdeményezés – a szerzőket tekintve – egyfelől örvendetesen közép-európaiasodott: a cseh és a lengyel fejleményeket taglaló tanulmányok mellett a román, az orosz és részben a szerb tematikát is külföldi kutató dolgozta fel immár Daniel Barbu és Cristian Preda, Alekszandr Szemjonov, valamint Diana Miskova jóvoltából. Nem tudom, csak feltételezem, hogy a szerkesztői tapintat hagyta a kötetben a német és az osztrák vonatkozású, eredetileg magyar szerzőtől származó tanulmányokat (Erdődy Gábornak az első kötethez képest radikálisan megkurtított, illetve Heiszler Vilmos lényegében változatlanul újraközölt írását). Igaz, az 1993-as kötet eredeti szövegeiből – azonos címmel és változatlan szöveggel – Kun Miklós és Ress Imre orosz, illetve szerb tárgyú tanulmánya is átkerült az angol válogatásba, kikerült viszont belőle Keszthelyi András és Szilágyi Imre román, valamint szlovén liberális nacionalizmussal foglalkozó írása (ez utóbbi téma, sajnálatos módon, teljesen reflektálatlanul marad az angol könyvben).

Nem azzal a szerkesztői koncepcióval van tehát dolgunk, amely mintegy párba kívánta volna állítani az azonos problémára vonatkozó, „belső” és „külső” nézőpontból megfogalmazott történetírói álláspontokat. Három esetben mégis ez történt, ami nem is teljesen tanulság nélküli. Igaz, a magyar, illetve a külföldi kutató által egyaránt feldolgozott történetek inkább kiegészítik egymást, nem a két-

fajta nézőpont kereszteződését vagy konfrontációját példazzák. Amit akár fájlalhatunk is, hiszen azzal egy valamikori több szempontú kelet-közép-európai történetírás első példái lehetnek volna.

Az angol nyelvű kötetet kiadó CEU Press anyaintézményének, a Közép-Európa Egyetemnek a létrejötté a rendszerváltozások idején maga is a kötet alapjául szolgáló gondolat egyfajta intézményesülését jelentette. Dénes Iván Zoltán előszavából kiderül, a kezdetben Kelet-Közép-Európára fókuszáló történeti vállalkozás nyugat-európai kitekintéssel és viszonyítási pontokkal kívánt (volna) szélesebb referenciális hálót szőni maga köré. Szilárd intézményes és pénzügyi háttér hiányában azonban mindez nem sikerülhetett. Nyilván ezzel magyarázható, hogy nincsenek a kötetben észak-európai esettanulmányok, és hogy a dél-európai példákat feldolgozó írások is többnyire a balkáni térségre szorítkoznak: az említett román és szerb témájúak mellett Eyüp Özveren oszmán-török és a már említett Miskova hasznos szerb–román–bolgár összehasonlító tanulmánya olvasható még a könyvben.

A szerkesztőnek le kellett tehát mondania az ír, az olasz, a görög, valamint az Ibériai-félsziget liberális nacionalizmusainak tárgyalásáról, holott azok ösztönzően hathattak a XIX. század során a többi európai régió, többek közt a dunai térség liberális nacionalizmusaira is. Meglepő ugyanakkor, hogy a kötet négy nyugat-európai esettanulmányából közvetlenül egyik sem foglalkozik az angol és a francia alapmodell(ek)kel, és az – egyébként szintén alapvető jelentőségű – skót liberális nacionalizmus rekonstruálása teszi ki a nyugat-európai példák felét. David McCrone tanulmánya angol tükrökben értelmezi a skót nacionalizmus ambivalens és időben változó viszonyát a skótságához és a brit birodalmi-sághoz, Richard J. Finlay pedig a radikális liberalizmus és a nacionalizmus szoros összefonódását mutatja be a viktoriánus kori Skóciában.

Mindazok a problémák, amelyek a kötet tematikájának térbeli kiterjedését érintik, minden bizonnyal a kézirat formálódásának időbeli elhúzóásával és az angol nyelvű kötet kiadási ne-

hézségeivel magyarázhatók. Az írások kronológiai kereteire nézve azonban mindezen „külső tényezők” kevésbé szolgáltatnak kielégítő magyarázatot. A magyar nyelvű kötet korpusza a *Mitteleuropán* osztozó három birodalmi konglomerátum felbomlásának az időpontjával zárult, így az 1918 utáni korszakot egyik szöveg sem érintette. A „birodalmi örökségre” utaló alcímmel ellátott angol kötet írásai viszont ebből a szempontból korántsem egyöntetűek, ami nem válik a mű koncepciójának és koherenciájának javára. A témát szinte napjainkig terjedően feldolgozó tanulmányok mellett szép számmal találhatunk itt kizárólag XIX. századi témájú írásokat, sőt olyanokat is, amelyek egészen szűk időkeretben vizsgálódnak: ilyen Janet Polanskynak az 1786 és 1830 közötti belga liberális nacionalizmussal foglalkozó írása, vagy Erdődy Gábornak a XIX. századi német liberalizmus problematikáját széles perspektívában rekonstruáló tanulmányából (*A 19. századi német liberalizmus*. Argumentum, Bp., 1993.) kimetszett, az 1850 és 1879 közötti idősakra fókuszáló szemelvénye. Ezek az időbeli lehatárolások érthetőek lehetnek az egyes nemzeti historiográfiai kánonok belső periodizációi alapján, ebben a komparatív összefüggésben azonban kifejezetten zavaróan hatnak. Érthetetlen, mi indokolta a német, osztrák, cseh, lengyel és a magyar, vagy akár a szerb és a bolgár problematika „befagyasztását” 1918-nál, miközben a román és a török esettanulmány napjainkig tekinti át a kérdést – hogy csak tágabb „térségünk” hozza példákat.

Kanyarodjunk azonban vissza az elmúlt két évtized historiográfiai és metodológiai fejleményeiben bekövetkezett változásokhoz, melyekre Dénes Iván Zoltán is utal az előszóban. A kötetbe foglalt írások szerzői mind arra keresik a választ, milyen viszony fűzte a XIX. század elejétől az európai liberális eszmerendszerek képviselőit a modern nemzetépítési törekvésekhez. A kérdést a szerzők – kevés kivétellel – nemzeti keretek között vetik fel, következőképpen a szerkesztői koncepció és a kötet egésze nyújthat némi fogódzót az összehasonlító és általánosítható tanulságok megfogalmazásához. A kikövetkeztethető közös nevező

– elméletileg – a liberális politikai eszmétörténet fogalma köré szerveződik, és helyi alváltozatai definiálásában és a „saját” nemzetépítésben betöltött szerepének az értelmezésében fogalmazódik meg. A tanulmánykötet ebben az értelemben bőséges információval szolgál az ideáltípusként felvázolt „liberalizmus mint olyan” regionális és időbeli változatainak a „nemzeti” regiszterekben fellelhető egyes megnyilvánulásairól. Az utóbbiak főleg a (párt)politika- és gazdaságtörténet összefüggésében tanulmányozandók, mindenekelőtt a *laissez-faire* gazdaság körülményei között, ami különösen nagy hangsúlyt kap például a török liberalizmussal foglalkozó terjedelmes tanulmányban. Ritkább a társadalomtörténeti kiindulópontú és szemléletű tanulmány (a kevesek közé tartozik Szabó Miklós kiváló, a magyar nemesi liberalizmust rekonstruáló írása). Indokolt lenne e munkát összevetni a cseh Miroslav Hrochnak a magyar vállalkozással szinte egy időben megjelent történeti munkájával (*The Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge University Press, Cambridge – New York, 1985). Hroch műve, melynek a regionális (és részben a kronológiai) kiindulópontja is szinte teljesen egybevág a magyar tanulmánykötetével, strukturalista fogalmi alapokon nyugszik. Ez sok szempontból vitatható ugyan, de azzal a kézzelfogható előnnyel jár, hogy átlátható modellt teremt a tárgy idő- és térbeli változatainak megismeréséhez. Dénes Iván Zoltán utal Hroch könyvére, sőt több más művét is említi a kötetet bevezetőjében, de nem veszi át a benne kidolgozott tipológiát.

S ezen a ponton érkezem mondanóm sarokpontjához. A könyv megjelenését megelőző két évtized folyamán a kérdéses kutatási területen legalább egy, mások szerint két paradigmaváltás zajlott le. Paradigmaváltáson a tudományos diszpozíciók alapvető átalakulását értem, amely elsősorban a nemzet- és nacionalizmuskutatásban figyelhető meg a nyolcvanas évek dereka óta. E változásban döntő szerepe volt az átfogó, ideológiai preconcepcióktól többnyire mentes, a naciona-

lizmus- és nemzetproblematika jelenését globálisan és „belülről” értelmező (tehát nem ellene vagy mellette fellépő), komplex társadalomátalkulási modelleket kimunkáló, „antropológiai” nézőpontúnak is nevezhető nacionalizmuselméleti művek megjelenésének. Fő hozadékuk a nemzetfogalom és a nacionalizmuskutatás interdiszciplináris, tudományszociológiailag is emancipált, önálló módszertani keretekbe helyezése volt (lásd Benedict Anderson, Ernest Gellner vagy Anthony D. Smith nyolcvanas évek elején publikált ismert műveit, hogy csak a legnagyobb hatású szerzőkre utaljak). A második, nemegyszer „posztmodernnek” is nevezett hullám során ment végbe a probléma dekonstruálása, amely így még inkább antropológiai és kultúrelméleti dimenziókba helyeződött. Ebben kulcszerepet játszottak – többek között – Frederik Barth norvég antropológusnak a dinamikus határképződésre építő etnicitáselmélete (*Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference*. Little, Brown and Company, Boston, 1969.) és a belőle leszűrt módszertani konzekvenciák. Mindezek nyomán napjainkra már maga a kérdésfeltevés is alapjaiban de-szubsztancializálódott.

Bár Dénes Iván Zoltán a szintetizáló, fontos megállapításokban sem szűkölködő bevezető tanulmányában kísérletet tesz a nacionalizmus(ok), illetve liberalizmus(ok), egyéni és közösségi identitáskonstrukciók közötti, időben változó, bonyolult kölcsönhatások és interdependenciák elvi megragadására, a kötet szerzőinek többsége nem követi őt ezen az úton. Előfordul, hogy nem is definiálják, az általuk vizsgált politikai közbeszéd mit értett nemzetet és nacionalizmuson, s milyen diszkurzív változásokon ment át e fogalmak használata a vizsgált időintervallumban. Gyakorta egyszerűen szubsztantív adottságként kezelik a modern és jelenkori nemzet jobbjára differenciálatlanul értett fogalmát. Tekintettel a kötet születési körülményeire, sok szempontból igazságtalan, ha szerzőinek szemére vetjük e módszertani esszencializmust. Amikor a kutatás ötlete felvetődött, az imént említett új fogalmi apparátus még nem hatotta át a tudományos köztudatot, különö-

sen nem a *mainstream* történetírást. Mégis – erről a szerkesztői előszó is kellő hangsúllyal szól – a paradigmaváltás(ok) nyilvánvalóvá tették, hogy az 1990-es évek eleje és közepe óta bizonyos módszertani normák alapvetően megváltoztak (aminek következményei az újabb, illetve a felfrissített tanulmányok bibliográfiáiban már érzetik is hatásukat).

Mindezen fogyatékoságai ellenére fontos kötetet vehet kezébe az olvasó. Egyrészt az sem egészen mellékes, hogy számos (köztük néhány időközben már elhunyt) kiváló történész szövege kerülhet be a kötet révén a nemzetközi (vagyis az ezzel szinonim angolul) társadalomtudományos diskurzusba. Másfelől, és ez ennek a válogatásnak talán az egyik legnagyobb érdeme, erről a problémáról mind ez idáig nem született még hasonló tanulmánykötet. Igaz, rendelkezésünkre áll Yael Tamir monográfiája (*Liberal Nationalism*. Princeton University Press, Princeton, 1993.) és néhány további munka, mint Kis János magyar és angol nyelvű kötetei vagy Will Kymlicka, David Miller és az őket bíráló Alan Patten vagy Arash Abizadeh írásai. A tanulmánykötet hatása mégis abban lehet a legnyilvánvalóbb, hogy ezentúl az eddigieknél szilárdabb alapon folyhat a tágabb európai régiók komparatív empirikus kutatása. Már vannak örvendetes jelek ezen a téren. A mostani kötet létrejöttében is sokat segédkező Trencsényi Balázs társszerkesztésében két, ugyancsak a CEU Press kiadásában megjelent, kommentált válogatáskötet tette hozzáférhetővé angol nyelven, még ha csak szemelvényes formában is, a közép- és délkelet-európai térség kollektív identitásával kapcsolatos (jóllehet nem kizárólag liberális nacionalista szerzőktől származó) alapvető szövegeket (Balázs Trencsényi – Michal Kopecek [eds.]: *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945): Texts and Commentaries*. Vol. 1. *Late Enlightenment Emergence of the Modern ‘National Idea’*, Budapest, Central European University Press, 2006; Vol. 2. *National Romanticism – The Formation of National Movements*, Central European University Press, Budapest, 2007.).

A Dénes Iván Zoltán által szívos türelemmel előkészített és nagy kitartással egybeszerkesztett kötet természetesen nem „hibátlan”. A vállalkozás mégis figyelemre és egyúttal követésre méltó, mert ritka példája a legszélesebb nemzetközi történetírói együttműködésnek azon téma kutatása kapcsán, amely rendszerint végtelenen megosztja a nemzeti diszciplinák kívánalmaihoz igazodó historikusokat.

LAJTAI L. LÁSZLÓ

Dupcsik Csaba: A Balkán képe Magyarországon a 19–20. században

Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005. 294 old., 2990 Ft

„Ismereteket próbál közölni, Önöknek pedig nem arra van igazán szükségük. Talán a legjobb lenne, ha elfelejtenék ezt a könyvet.” Ezzel a meglehetősen szokatlan állítással zárul Dupcsik Csabának az olvasót kétségtelenül rengeteg információval bombázó könyve, amely az előszóban megfogalmazottaknak megfelelően valóban nem klasszikus tudományos értekezés, inkább terjedelmes esszé. Szerencsére azonban idézett záró soraiban a szerző túlságosan kritikus volt önmagával szemben. Nem kell elfeledni, sőt – már írásom elején megjegyezem – hasznos lenne, ha mindenki, aki Magyarországon Délkelet-Európa kutatásával foglalkozik, kezébe venné ezt a könyvet – segítségével sok rejtett csapdát elkerülhet. Tény viszont, hogy egyik sztereotípiát csapdájába maga a szerző is beleesik, s néhány általa felállított, főleg legújabb kori Balkán-sztereotípiák kategóriája, valamint a saját, rejtett (vagyis részletesen ki nem fejtett, csak értéktételei alapján kirajzolódó), időnként kissé idealizálnak látszó Balkán-képe vitára ösztönöz.

Dupcsik Csaba nem kis feladatra vállalkozott. Kétszáz esztendő alatt déli szomszédainkról, illetve a Balkán-félszigetről igen terjedelmes irodalom keletkezett, főleg hogy az imagológia gyakorlatának megfelelően a szerző

forrásként kezeli a történettudományi munkáktól a politikai publicisztikán, a politikai értekezéseken át a szépirodalmi jellegű útleírásokig a legkülönbözőbb műfajú írásokat. Ilyen rendkívül hosszú korszakot felölelő munka természetesen kénytelen szelektálni – már csak terjedelmi korlátok miatt is. A szelektálás persze veszélyforrás is, amivel a szerző tisztában van, s nyilván fel lehetne róni neki, hogy ezt vagy azt a művet kihagyta, vagy éppenséggel egyikre-másikra nagyobb, esetleg kisebb hangsúlyt fektetett. Az összbemutató szempontjából azonban kijelenthetjük, hogy – ami legalábbis a Balkánról szóló magyarországi irodalmat illeti – nem sok olyan művet tévesztett szem elől, amely az általa bemutatott sokféle képet lényegesen módosítaná.

Könyve elején Dupcsik leszögezi, hogy nem kívánja vizsgálni az általa bemutatott sztereotípiák valóság tartalmát, s mivel nem Balkán-szakértő (az irodalomjegyzék – a forrásként kezelt magyar művek mellett – csak két nyugati szerző, Barbara Jelavich és Mark Mazower összefoglaló Balkán-történetét tünteti föl), nem végez összehasonlító vizsgálatokat, pedig az olvasó számára időnként roppant tanulságos volna látni a bírált magyar Balkán-sztereotípiák korabeli szerb, horvát, bolgár, román magyarságképmegfelelőit. Igaz, viszonylag kevés erre vonatkozó tanulmány vagy könyv létezik magyar nyelven, s jobbára 2000 után jelentek meg, így ha szigorúan a könyv címében jelzett időhatárt nézzük, Dupcsiknak nem is kellett volna figyelembe vennie őket – más, a volt Jugoszlávia, illetve Albánia történetével kapcsolatos 2000 után kiadott műveket azonban megvizsgált.

Valójában lehet, hogy kicsit sokat követeltek, amikor az érem kizárólag egyik oldalának bemutatásán túl történetisztereotípiák-párhuzamokat hiányolok a könyvből. Hiszen Dupcsik Csaba már a *Bevezetés*-ben leszögezi: „A »Balkán« a magyar közvélemény jelentős része számára mindig is mintha sajátos tükör lett volna, amely azt mutatja, milyenek nem vagyunk (vagy nem szeretnénk lenni), mi, magyarok – paradox módon azonban éppen ettől vált alkalmassá önismertünk elmélyítésére.”

Ezzel az állítással teljes összhangban így válik kétszáz év magyar Balkán-képének bemutatása voltaképpen a magyar önkép gyakorta meglehetősen kritikus (ritkábban pedig elismerő) vizsgálatává. E vizsgálat során tehát nem annyira egy-egy magyar szerző Balkán-képének ismertetése Dupcsik igazi célja, hanem azon keresztül, annak segítségével a tárgyalt korszak magyar önképének megrajzolása. Legalábbis ilyen jellegű „összbemutató”, összkép keletkezik bennem: számomra sokkal inkább a magyarságról szól ez a könyv, mint a Balkánról! Dupcsik Csaba ugyanis, különösen az első világháború előtti és a két világháború közötti magyar Balkán-képek bemutatása során a magyar történeti valóságot igenis elemzi: gyakorta nem a posztmodern imagológus, hanem az (eszme)történész beszél belőle! Romics Ignác könyvére hivatkozva (*Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Napvilág, Bp., 1998.) megemlíti ugyan, hogy a környező népek körében is létezett birodalmi gondolat, de az előbb említett céloknak megfelelően csak a magyar birodalmi gondolat Balkánnal kapcsolatos sztereotípiáit bírálja – s ezzel a korabeli (s némileg megváltozott) formában, a balkániakkal szembeni fölénytudatban napjainkig tovább élő) magyar imperialista felsőbbbségtudatot, illetve az ezt magába foglaló magyar önképet kritizálja. Bennem pedig, mialatt az ezzel a képpel foglalkozó fejezetet olvastam, folyamatosan fel-felbukkantak a szerb antropogeográfus és birodalmi gondolatépítő Jovan Cvijik Cholnoky Jenőéhez kísértetiesen hasonló megfogalmazásai (a birodalmi eszmegyártás iskolapéldái). Említhetnék azonban más, korabeli horvát, román, bolgár stb. szerzőt is, akik a maguk birodalomépítő tervezetéseit hasonló argumentumokkal próbálták alátámasztani, olyannyira, hogy még a civilizátor szerep is megjelenik írásaikban – például a szerbeknél az albánokkal, bosnyák muzulmánokkal szemben, vagy éppenséggel a horvátoknál a szerbekkel szemben. Állításom illusztrálására hadd idézzek egy példát: történetesen a XIX. század második felében, Zágrábban az egész délszláv térség tudományos-szellemi felemelése lebegett